

37

H 75

Valter Horm

Koolimehed K u s t a v O l l i k j a

J o h a n n e s K i i v e t

Ettekanne Tallinna Linnamuseumi

kodu-uurimise ringi koosolekul 20. märtsil 1980

ENSV Vabariikliku
O. ja T. Tööstus-
ministeeriumi raamatukogu
Nr. A13791

Tallinn, 1980

K H 75

Kustav Ollik

/25. dets. 1869 — 7. oktoober 1965/

Kustav⁴⁾ Ollik alustab oma mälestuste esimest köidet
"Minu elust" järgmiselt.

"Kirjade järgi sündisin ma 13. detsembril 1869. aastal, õhtul kell 8, kuid kellaaja kohta, kuigi see kirikuraamatusse nii on sisse kantud, ei või kindel olla, sest Vahnu või Kingu saunahurtsikus, kus ma peeruvalgust nägin, kella ei olnud, ja kuked, kesolid aja kuulutajad, sel ajal ei laula. Ei olnud kella kogu Kabrametsa külas. Need tulid hiljem, kui ma juba meelemärkaja olin. Olgu kellaajaga kuidas on, igatahes sündisin ma esimese eesti üldlaulupeo aastal. Aga laula ma ei kuulnud, sest minu sündimise ajaks oli laulupidu juba lõppenud ja lauljad laiali valgunud. Võibolla on minu vähene musikaalsus seletatav asjaoluga, et ma laulupeost ilma jäin..." (lk.1)

Niisiis sündis tulevane koolimees Läänemaal Ridala kihelkonnas Võnnu vallas Kabrametsa küla sauniku perekonnas.

"Minu lapsepõli oli sunge", ütleb ta ise. "Ühelt poolt varjutas seda nukke kehvas, teiselt poolt karm pietism." Pere oli 5 last, neist üks suri imikuna. "Ma ei nälginud, meil olid riided seljas ja pastlad jalas... Kõike oli, aga napilt. Meie vanemad olid väga töökad... Aga maad olid viljatsad... Põllud kandsid vähe vilja, heinasaak oli kehv, karjamaad olid kadakased." Kendiraha saamiseks ja suure pere toitmiseks tegi isa kõrvaltöid. — Vedas palke Haapsallu, paasi Tallinna, oli ehitustööl.

"Minu isa oli raske iseloomuga inimene. Aluvõitlus oli teinud ta karmiks ja tusaseks. Kui Läänemaal 80-ndatel aas-

*) Kuni 1938. aastani Gustav

tatel tärkas usuline ärkamine, siis haaras see ka teda. Ta loobus viinast. Piibust ei suutnud ta lahkuda... Perekonnast kadus meil igasugune naer ja nali. Meie lapsed kartsime isa kui tuld... Raamatutest olid meil piibel, uus testament ja lauluraamat... Lugesin piibli läbi enne, kui kooli läksin. Olin siis 9-aastane."

Võibolla see asjaolu, et väikese Gustavi enda lapsepõli oli nukker ja sünge, oli põhjuseks, et temast kogu elu jook-sul kujunes suur võitleja lastele helgemate õppimis- ja elu-võimaluste loomise eest. Kuid sellest edaspidi pikemalt.

1879. aastal, siis kui Gustavil puudus paar kuud kümnest eluaastast, astus ta Võnnu vallakooli. Koolikohustus kestis siis 10. - 13. eluaastani viis päeva nädalas 15. oktoobrist kuni 15. aprillini. Esimene tund oli piiblilugu, teine reh-kendamine, kolmas lugemine. Siis peeti lõunavaheaega. Neljas tund oli katekismus, viies kirjutamine, kuues laulmine. Tei-sel õppeaastal hakati õpetama vene keelt, kuid seda tehti üsna vigaselt. Laulmisetunnis lauldi ainult kirikulaule.

2-aastase vallakoolis õppimise järel pandi Gustav õppi-ma Haapsalu linnakooli ehk nn. Vene kooli teise klassi. "Kull oli raske", meenutab ta oma mälestustes. "Teised õpilased olid esimeses kl^{as}sis vene keeles õppinud ja said õpetaja seletustest aru, mulle oli see kõik üks helide sumin. Esimes-tel päevadel ujusin nagu udus."

Üldse jutustab Olrik väga üksikasjalikult oma koolipõl-ve mälestusi kogus "Minu koolitee". (Kirja pandud 1961. aas-tal, seega 92-aastasena!)

Koolivaheajal tuli karjas käia ja põllutööst osa võt-

ta. Opikute jaoks raha hankimise otstarbel korjas ta metsas ja aasal lilli, suvel ja sügisel aga marju ja seeni ning muutas neid suvitajale Haapsalus. Katsus ka raamatuköitmisega natuke teenida.

Algas venestusaeg. Kuna Gustav oli Haapsalu vene koolis ja korteriperenaise juures vene keele enam-vähem selgeks saanud, valiti ta juba 16-aastasena kodukoha Võnnu vallakooli koolmeistriks, kusjuures tal tuli täita ka vallakirjutaja ülesandeid.

Kuid veelgi enam oli ta huvitatud edasiõppimisest. 1887. aasta suvel sooritas ta edukalt sisseastumiseeksamid Tartu Opetajate Seminari. Kuigi tegemist oli nn. vene seminariga, märgib ta: "Oma kogemustest võin ütelda, et alles seminaris ma muutusin eestlaseks. Sain teada, et eesti keelel on olemas grammatika, et on olemas "Kalevipoeg" ja Lydia Koidula laulud... Seminar võimaldas mul saada haritud inimeseks."

Pärast seminari lõpetamist 1890. aasta kevadel töötas Gustav veel ühe suve kodus põllutööl ja sai siis määramise Viljandi linnakooli õpetaja kohusetähtjaks, palgaga 300 rubla aastas. Viljandi linnakoolis töötas ta 5 aastat, olles ühtlasi 4 aastat Viljandi Eesti Põllumeeste Seltsi juhatusliige. Ka tutvus ta siin luuletajate Kuhlbarši (Villi Andi) ja Lilli Suburgiga.

Edukas algus innustas tagant ja 1895. aastal sõitis noor Ollik Peterburgi, kindlaks eesmärgiks edasi õppida Peterburgi Opetajate Instituudis. 20 eksaminandi hulgas sooritas ta parimana eksamid ja talle määrati ainuke stipendium. Tallinna rahvakoolide direktor Blagoveštšenski

määras edukale noormehale omalt poolt 100 rubla toetust.

Ollikul on säilinud Peterburi instituudist väga head mälestused. "Seal võis õppida ja areneda", mainib ta, peatudes pikemalt iga õppejõu iseloomustamiseks. Kõige lähedased suhted kujunesid tal instituudi lätlastest käsitööõpetaja Karl Ciruliga, kes oli üks tööõpetuse loojaid ja põhjendajaid Venemaal. Õppetöö ajal oli Ollik oma õpetajate soovitusel mitme kõrgema ametniku perekonnas tunniandjaks, teenides nii stipendiumile lisa, nii et võis aidata ka põduraks jäänud isa kohamaksude tasumisel.

Kolmeaastase kursusega Peterburi Õpetajate Instituudi lõpetas Ollik 30. mail 1898. aastal linnakooliõpetaja kutsega ja väga hea atestaadiga (7 viit ja 5 nelja). Ollik lootis saada linnakooliõpetjaks Tallinnas, kuid talle teatati, et vakantsi ei ole. Tegelikult ei tahtnud rahvakoollide direktor määrata eesti rahvusest õpetajat oma rahvusest õpilastega kooli. Kull aga ^{rõustati} ~~karistati~~ sellega, et tal lubati asuda Tallinna linna 4. poeglaste algkooli õpetaja kohale.

K.Ollik ise mainib mitte ilma irooniata: Kui ta oli 16-aastane ja täiesti kutseta ja kogemusteta, valiti ta koolmeistriks. Tartu seminari lõpetamise järel määrati ta õpetajaks linnakooli. Peterburi Õpetajate Instituudi lõpetamise järel linnakooliõpetaja kutsega sai ta koha algkooli.

Linna 4. poeglaste algkool asus Põhnu maanteel 18 (praeguse Ehitus- ja Mehaanikatehnikumi lähedal) ühekordses puuhoones.

Sellest ja kõigist teistest tolleaegsetest ^{Tallinna} koolidest annab K.Ollik usna põhjaliku ülevaate oma mälestustekogus "Tallinna koolidest ja koolioludest ajandite vahetusel",

(81 lk., kirja pandud 1961. aastal). Üldse oli tollal Tallinnas kooli isegi rohkem kui tänapäeval. Kui kõik kokku lugeda, sain üldarvuks 56. Kuid neist oli erakooli üksi 30. Need olid üldiselt õige väikesed, sageli 20-ne või vähema õpilaste arvuga väikekoolid ja ettevalmistuskoolid linnakooli pääsemiseks. Leidsin ka puhapäevakooli koguduste juures. Üldiselt valitses neis tugev saksastamise vaim, kuigi kuraator Kapustin ühes kõnes soovi avaldas, et eesti ja läti emad oma lapsi magama uinutaksid venekeelse hällilauluga saatel. Saksastamisele aitas agaralt kaasa kirik.

Töötanud ühe õppeaasta 4. poeglaste algkoolis, vahetasin koha õpetaja Thomsoniga ja asus tööle Tallinna linna I poeglaste algkooli, mis asus praeguse Tallinna I Keskkooli ruumes. Mõni aasta hiljem, aastal 1904 määrati Olrik nn. "Anno kooli" juhatajaks, Tartu mnt. 33. See oli ~~uus~~ ^{uus} kool, valminud samal aastal. Kooli ametlikuks nimetuseks oli Tallinna Keiser Nikolai II nimeline ja linna V poeglaste algkool. Maja läks maksma 40 tuhat rubla. Õpilasi oli 4-jas klassis 140.

Tallinna koolielu (täpsemalt linnakooli^e) juhtis organ, mille nimetuseks oli Tallinna linna koolikolleeegium. See koosnes 6-st linnavolikogu poolt valitud liikmest, peamiselt venelased ja mõned sakslased.

Pärast seda, kui Tallinna linnavolikogu valimistel võitis eesti ja vene kodanlase blokk ja linnavalitsuse liikmeteks valiti ka mitmed eestlased, toimusid muudatused ka koolikolleeegiumi koosseisus. Koolikolleeegiumi asjaajajaks valiti sakslase Thomsoni asemele alates 1. jaanuarist 1906

Gustav Ollik, kuigi rahvakoolide direktor Pavlov selleks ta-
kistusi püüdis teha.

Tallinna linna koolikolleegium oli linna haridusosakon-
na eelkäija. Tema ülesandeks oli hoolitsemine kooliruumide
ja õppetöö korraldamise eest, kaasa arvatud ka linna algkoo-
lidele õpetajate määramine. Ainult koolide inspekteerimine
ja sisulise töö järevalve kuulus inspektorite ülesannete
hulka. Kolleegiumi koosseis oli 6-liikmeline. Kolleegiumi
liikmed tasu ei saanud, see oli n.ö, auamet. Tegelikult töö
tegi kolleegiumi asjaajaja, kes sai 400 rubla aastas. Tema
ülesandeks oli koolide majandamine, mööbliga, õppevahenditega
ja küttega varustamine, koolide remondi korraldamine, õpeta-
jatele palga maksmine, eelarvete ja aruannete koostamine, raa-
matupidamine, peale selle mitmed sanitaar- ja hügieenikusi-
mused.

Kogu see töö langes nüüd G.Olliku õlgadele ja seda pea-
legi kohakaasluse alusel, sest ta jäi edasi ka „Anno kooli“
juhatajaks ja andis sellena veel 30 tundi nädalas. Au ja
imetlus niisuguse koormuse ees! „Kolleegiumil ei olnud ei
lauda, tooli ega kappi. Minu ühest elutoast sai koolikolle-
giumi kantselei“, märgib ta. Puhkust tal ei olnud, sest koo-
li vaheajad kulusid koolide remontimiseks ja korrastamiseks.

Aatal 1906 kuulusid kolleegiumi koosseisu linnavolinii-
kid Ferd. Karlson (esimees), krimees Karl Mend, rahvakooli-
de inspektor Hauser, ülempreester Aristov, Kaarli koguduse
pastor Rudolf Hurt (Jakob Hurda poeg!) ja Nikolai gümnaasiu-
mi direktor Bukovitski, seega eestlastel enamus. Hiljem siis-
ki määrati Hauseri asemele „tõsivenelane“ inspektor Rogo-
zinnikov.

Tollal, 1906. aastal Tallinnas veel koolikohustus ei kehtinud. Seega olid Tallinna elanikkud hariduse saamisel halvemal olukorras kui maaelanikud. Tallinna linnavalitsus pidas alal 8 algkooli (4 poistele ja 4 tütarlastele). Ka algkoolides tuli maksta õppemaksu poistel 9 rubla ja tütarlastel 7 rubla aastas.

G.Olliku algatusel viidi 1907. aastal läbi Tallinna laste loendus. Selgus, et 8471-st kooliealisest lapsest ei käinud koolis 2257 last, seega 26,6%. Ligemale $\frac{1}{5}$ lastest oli igasugu koolihariduseta.

Väike repliik loenduselt: "Linna elanikud suhtusid loendajaisse vastutulelikult. Ainult kuberner Bašilov ei andnud teateid oma laste kohta ja kihutas loendaja välja. Ka mõned stražnikud öelnud loendajaile: "Nikogo krome Gosudarja Imperatora ne prisnajom."

Suurim puudus oli kooliruumidest. Kuigi koolisundust veel ei olnud, oli õppida soovijaid rohkesti. Koolid töötasid peamiselt üürnikena eramajades. 1907. aastal ehitati endine linna linaait Uuel tänaval koolimajaks ümber. Siin alustas tööd linna 6. poeglaste algkool Mihkel Kipperti juhatusel ja tütarlaste 7. algkool. Linnanõuniku Umbliia algatusel ehitati Kaasani tänavale kahekorruseline puumaja 4 klassiruumiga, kuhu asusid 4. ja 5. tütarlaste algkoolid. 1912. aastal ehitati Endla tn. 50 (endise nimega Wittenhofi tänav) 5 klassiruumiga puumaja, kuhu asus linna II tütarlaste algkool. Selle kooli juhatajaks oli hiljem pikemat aega G.Olliku abikaasa Ida Ollik - väga hinnatud ja autoriteetne ^{päras} pedagoog, kes töötas siin ka veel mitu aastat N.Eesti vabastamist ja sai ENSV teeneliseks õpetajaks. Samas majas

elas pikemat aega 20- ja 30-ndail aastail ka Kustav Ollik.

Pelgulinna laste jaoks osteti Telliskivi tänaval kod. Grabbi maja. Tolle kooli juhatjaks sai Arnold Puusepp. 1914.a. ehitati Vabriku tänavale uus koolimaja, mille juhatajaks sai Peeter Talts. Täienesid ka õpetajate read. Olliku ajal (ja kaasabil) valiti 1906.a. linna IV poeglast, algkooli õpetajaks Ernst Peterson-Särgava, pärastine rauaaegne Poegl. ^{alg}algkooli inspektor - "Vana Habe", 1915.a. Enn Murdmaa-Martinson. Asutati ka erakooli eestlaste lastele. 1908.a. asutas linnapea abikaasa Elfriede Lender eraalgkooli kehvematele lastele, kus õpilased said ka tasuta lõunasöögi. See kool töötas teise vahetusena Anno kooli ruumes. Gustav Narusbeck asutas erakaubanduskooli ja H. Baueri algatusel avati linna tutarlaste kommertsikool.

Uute kooliruumide soetamine ja õppetöö korraldamine kahe vahetusega võimaldas 1912. aastal kehtestada koolisunduse Tallinnas. Ühtlasi kaotati ka õppemaks linnaalgkoolides.

Kolleegiumi algatusel tehti rida uuendusi koolimööbli alal. Hakati valmistama kolmes kõrguses koolipinke. (Seni olid kõik pingid ühekõrgused.) Korraldati õpilastööde näitusi. Uuenduseks oli ka see, et senise sogase Ülemiste järve vee asemel hakati kooliäesse vedama õpilastele joomiseks allikavett. Anno kooli hakati Olliku ajal täoma isegi Einpauli ärist suureks vahetuseks piima, mille juurde anti tasuta leiba ja soola. See oli vist esimene koolieine Tallinnas.

Nii oli kolleegiumi K.Olliku eestvedamisel kullalt-

ki oluline osa Tallinna linna hariduselu organiseerimisel ja parandamisel. K.Ollik ise^{ka} mainib oma mälestustes, ~~ka~~, et need 11 aastat (1906-1917) olid kõige töörikkam ja viljakam periood tema elus. (Kahjuks koolikolleegiumi arhiiv hävis 1944. aastal sõjatules.)

Samasse perioodi kuuluvad ka esimesed Tallinna õpetajate organiseerimise alged. 1905. aastal algatati ja 1907. aastal saadi luba Eestimaa Rahvakooli õpetajate Vastastikuse Abistamise Seltsi asutamiseks. Seltsi avakoosolek toimus „Anno kooli“ ruumes. Seltsi esimeseks esimeheks valiti Ernst Peterson-Särgava.

Muide, Ollik hakkas esimesena nõudma koolidelt andmeid ka õppeedukuse kohta. Selgus, et mõnes koolis oli see ainult 25%. Enamik õpilasi õppis 4-klassilises koolis 6-7 aastat. Põhjus - õpetus oli vene keeles ja seda 4 aastaga selgeks ei saadud. 1915. aastaks saavutati õppeedukuseks juba poistel 68% ja tüdrukutel 71%, mida tollal loeti suureks saavutuseks. Ka tõstis K.Ollik esimesena häält nõrgemate õpilaste suvetöödega koormamise vastu.

Küllap oleks kolleegium mõnegi uuenduse läbi viinud ka õppe- ja kasvatustöö sisulises osas, õppemeetodites, kuid „õppetöö ligi ei pääsenud ei kolleegiumi ega Pedagoogika Seltsi kaudu, kooli ukse ees seisis keerub mõõgaga (inspektor) ja ei lubanud pilkugi koolituppa heita.“

Teatavasti tõusis 1905-07. aasta revolutsioonis teravalt päevakorrale emakeelse kooli nõudmine. Alates 1906. aastast^r lubatigi vallakooli^{des} I ja II õppeaastal õppetööd emakeeles korraldada.

Teiseks järelandmiseks valitsuse poolt oli luba

õigusteta erakooles asutada, kus õpetus samuti võis toimuda emakeeles.

Kuigi Tallinnas ja Eestimaaal leidsid neid, kes pooldasid ja nõudsid emakeelset õpetust, ei jõutud siin ometi praktiliste sammudeni emakeelse kooli alal.

Küll aga kasutasid seda võimalust Lõuna-Eesti (Liivimaa) kodanlikud ringkonnad eesotsas Jaan Tõnissoniga, asutades 1906.a. Tartus Eesti Noorsoo Kasvatuse Seltsi, kes pani samal aastal käima Tartus eestikeelse õppekeelega eratud lastegümnaasiumi. Seltsil oli 12 haruseltsi. Mitmed neist sautsid kooles käima panna (Otepää, Viljandis, Pärnus, Amb-las jm.).

Meenutagem, et esimene Eesti rahvahariduse Kongress kutsuti sama ringkonna poolt kokku Tartus 7-9.apr.1917.a.

Võrreldes tartlaste saavutustega jäid Oktoobrirevolutsiooni-eelsel perioodil Tallinna eesti kodanlase saavutused märksa tagasihoidlikumaks. Siin olid endiselt tooniandjaks tsaari tšinovnikud ja kohalikud sakslased, kellega käes olid kõik võtmepositsioonid hariduse alal.

Lisagem sellele, et ka Peterburis asutasid kohalikud eestlased juba 1885.aastal Peterburi Eesti Kooli Seltsi ja juba samal aastal käima esimese astme rahvakooli, millele hiljem lisandus veel teisigi; neis oli õpetus enamikus õppeainetes emakeeles.

1910. aastal lahkus Olrik Anno koolist ja siirdus Peetri reaalkooli ettevalmistusklassi õpetajaks. Peetri reaalkooli (praegune Tallinna II Keskkool) asutamise mõtte algatajateks olid peamiselt Tallinna eestlastest kaupmehed ja ettevõtjad. 1880. aastal saadi keisrilt luba kooli

avamiseks. Seega täitub tänavu 100 aastat kooli asutamisest. 1883. aastal valmis uus koolimaja Estonia puisteel. See läks maksma 147 tuhat rubla. See oli esimene ajakohane koolimaja Tallinnas. Oppekeeleks oli 1891. aastani saksa keel, järgnevalt vene keel.

Peetri reaalkoolis oli tollal direktoriks Petersen, kes sai tuntuks entomoloogina. Kool ise oli suuremaid saksluse kantse Tallinnas. Alles 1905. aastal, mil direktoriks valiti Nikolai Kann, hakkas olukord muutuma. Koolis asus tööle ka eestlasi, näit matemaatikaõpetajana 1917.a. Johannes Kiivet, Johannes Piiper, Voldemar Päts jt. Kasvas ka eestlastest õpilaste arv.

K.Ollik jäi ka reaalkoolis töötades edasi koolikolleeiumi asjaajajaks. 1917. aasta revolutsioonidega lõppes selle asutuse töö. Tema funktsioonid läksid üle Tallinna Linna Haridusosakonnale, mille esimeseks juhatajaks valiti õpetaja-kirjanik Ernst Peterson-Särgava. K.Ollik aga nimetati Tallinna rahvakoolide inspektori kohusetäitjaks. Pärast I Saksa okupatsiooni kutsus Tallinna Linna Haridusosakonna juhataja A.Veiderma Olliku 1919. aasta septembris linna koolinõunikuks. Reaalkooli inspektoriks sai aga Olliku asemele Ernst Peterson-Särgava, kes jäi sellele kohale mitmeks aastakümneks.

Koolinõunikuna tuli tal palju tegelda Tallinna lastekodudega. Oli sõjaaeg, koduta lapsi oli palju, toidu- ja tarbeaineid vähe. Linnas oli 3 lastekodu, neljas asutati juurde. "Ometi tundsin end oma sõiduvees. Laste eest hoolitsemine oli mul veres. Pisarateni olin liigutatud, kui läksin lastekodusse - väikesed mehed sirutasid mulle käed vastu ja hüüdsid "Papa, papa!"

Võrsunud ise kehvast popsitarest ja väidelnud noorpõl-
ves kehvuse ning puudusega, veendus Ollik, et ka Tallinna
algkoolides oli palju õpilasi, kes lahkusid koolist vanemate
kehvuse pärast. Tema eestvõttel asutati 1901. aastal Tallin-
na linna Algkoolide Kehvamate Õpilaste Abistamise Selts,
mille esimehks ta oli aastail 1904-1917. Nõrgema tervisega
õpilaste jaoks asutas selts suvekoloonia Nõmmel. Kuna hool-
dusküsimused ^{olid talle lähedased} ja humanistlik elulaad ^{tema} oli Olliku iseloomu-
omaduseks, siis oli täiesti seadusepärane, et tema nime kka
leiame ka Eesti Punase Risti asutajate hulgas.

Kui Heinrich Bauer 1921. aasta algul määrati haridus-
ministriks, kutsus ta K.Olliku Haridusministeeriumi kooli-
osakonna juhatajaks (hilisema nimetusega koolivalitsuse di-
rektoriks). Haridusministeeriumis töötas ta kuni 1935. aas-
tani, viimased aastad haridusnõunikuna ja siirdus alates
1935. aasta 1. jaanuarist pensionile, jäädes aga edasi Tõ-
nismäele Haridusministeeriumi ajakirja "Eesti Kool" toime-
tajana. Üldse on ta töötanud Tõnismäel 20 aastat. Haridus-
ministeeriumis tunti teda tasakaaluka, mõõduka ^{hkiq} ja väga tööka
inimesena ja administraatorina.

20-ne aasta jooksul tuli tal töötada 12 ministri all.
Ministrid vahetusid, Ollik jäi. Ministritest hindas ta eri-
ti Heinrich Bauerit. Tunnustavalt kirjutab ta ka ministri
abist F.V.Mikkelsaarest, (1886-1930). F.V.Mikkelsaar suri
44-aastasena 5.märtsil 1930. aastal Taagepera sanatooriumis
tuberkuloosi. Tänavu ⁽¹⁹⁸⁰⁾ möödus tema surmast 50 aastat.

"Igal aastal peeti üks koolinõunikkude koosolek minist-
ri abi F.V.Mikkelsaare juhatusel, kus arutati õppe- ja kas-
vatusküsimusi. See oli koht, kus võisin kõnelda õppekava-
dest. Ja kõnelesingi. Ühel koosolekul seletasin, et mate-

maatika õppekava tuleb kärpida. Ütlesin, et oma elus olen olnud lambakarjane ja hoiu all oli mul üle 100 lamba, olin vallakirjutaja, kus mul tuli toimetada rahalisi ja muid matemaatikaga seotud asju, töötasin Tallinna linna koolikolleegiumis asjaajajana, kus aastane eelarve ulatus üle 100 000 rubla, tuli maksta õpetajate palka, hankida koolidele kütust, remontida maju, koostada eelarveid ja aruandeid, aga niipalju matemaatikat kui pakutakse algkooli õpilastele, ei ole mul mitte tarvis läinud." (Minu elust, lk. 15, Tallinn, 1959.) Mida ta oleks ütelnud tänapäeva kooli kohta, kus juba I klassis tegeldakse algebraga!

F.V.Mikkelsaart iseloomustab üks koolinõunik oma mälestustes, kui kirglikku rahvahariduse eestvõitlejat ja reformaatorit. Nõrkade õpetajate suhtes tarvitas ta tihti karmi kätt. Kustav Olliku kohta ütleb ta: "tark tuurimees, kes koolilaevukese tasahiljukeksi äärmuslike karide ja kaljude vohelt rahulikku sõiduvette juhtis.

Heatahtliku inimesena otsis ta pahanduste puhul igaühe kohta pehmendavaid asjaolusid."

Oli ka üks minister, kes Olliku töökust ja suuri kogemusi ei hinnanud. See oli Jaan Hunerson, kes süüdistas Ollikut pehmuses õpetajaskonna suhtes. Ka ei olnud Ollik nõus ministri "suvekooli" projektiga, mis sisuliselt oleks muutnud 6-klassilise algkooli 4-klassiliseks. Ollik määrati haridusnõunikuks ja tema asemele koolivalitsuse direktoriks Paul Mägraken.

Viimased 5½ aastat Tõnismäel pensionäärina oli ta HM-i ajakirja "Eesti Kool" tegevtoimetajaks. Ajakiri oli tolleaegse ametliku hariduspoliitika väljendajaks,

Õrienteerudes õpetajaskonna konservatiivsele tiivale. Avandumbris rõhutas tolleaegne haridusminister N.Kann riigimeelsuse arendamise vajadust. Kaastöölisteks olid peamiselt kesk-kooliõpetajad ja alikooli õppejõud. Kuid toimetaja ei keeldunud sõna andmast ka progressiivsetele koolitegelastele ja õpetajaile. Nii esinesid autoritena ka Juri Parijõgi, Joh. Käis, prof. J.Nuut, V.Alttoa, G.Reial, E.Etverk, A.Seppel, Rud. Taba, B.Rea jt. Kooliajaloo- ja kodu-uurijaile pakub ajakiri materjalitme kooli ajaloo, üksikute ainete metoodika ja mõnegi kultuuriloolise sündmuse uurimiseks. ORKA-s on säilinud ka toimetaja Olliku kirjavahetus kaastöölistega.

Oma ameti tõttu osales ta paljudes organisatsioonides ja seltsides, enamikus asutajana ja juhtiva jõuna. Olgu siin toodud nende nimestik (mõnest oli juttu juba varem):

1. Eestimaa Rahvahariduse Selts.
2. Eestimaa Rahvakoolide Õpetajate Vastatiku Abistamise Selts.
3. Tallinna Pedagoogika Selts.
4. Tallinna Õpetajate Selts.
5. Eesti Õpetajate Liit.
6. "Uhistöö".
7. Eesti Punane Rist.
8. Harjumaa Rahvaulikooli Selts.
9. Sihtasutus Fenne-Ugria.
10. Sihtasutus Jakob Westholmi poeglaste erahumanitaargunnasium.

Isiklikult oli mul kokkupuuteid K.Ollikuga Eesti Õpetajate Liidus, kus töötasin sekretärina 1935-1940. Ta oli pikemat aega (1933-1940) EOL abiesimees. Tallinna Õpetajate Selts valis ta oma auliikmeks. Ka selles seltsis oli ta

kauaaegne abiesimees. Seltsi ruumides oli seinal K.Olliku kipsist bareljeef (*Kujur F. Sannamehe töö*).

Mõni sõna tema perekonnast. Peres oli 3 last, neist üks suri nooremas eas. Tütar Juta suri 1976. aastal. Lastest elab üks praegu veel poeg Konstantin, kes töötab insenerina "EKE-Projektis". Mõnda aega kuulus perekonda ka üks kasulaps.

Ollikute pere oli elamuehitushingu "Oma tuba" liige. Hingul valmis 1940. aastal Gonsiori (praegu Lomonossovi) tn. 40 maja, kuhu Ollikud asusid elama 1940. aastal. Siin elas K.Ollik oma viimased 25 aastat. Algul ta juunipöörde järel kui ^{kodaniku} ministeeriumi juhtiv ametnik pensioni ei saanud. K.Ollik hakkas majahoidjaks, kogus endale nii tööstaeži. Majaelanikud mäletavad teda praegugi "maja hingena". Ka majahoidjana täitis oma ülesandeid väga hoolikalt. Noorpõlvest kaasa võetud harjumus tööd murda aitas üle paljust raskustest. Majas leidis ikka midagi kohendada, parandada. Eriti tööronke oli 1944. aasta, mil maja 9. märtsi pommitamise tagajärjel kõvasti kannatada sai ja saatuse pilkel kõige rohkem Olliku korter 4. korrusel. Veel kõrges vanuses nähti teda ringi kõndimas, haamer ja naelad peos.

Vabal ajal kirjutas ta mälestusi. Neid on tal kirja pandud 5:

1. Minu elust (1959), 18 lk.
2. Minu koolitee (1961), 60 lk.
3. Võnnu vallakool (1961), 36 lk.
4. Tallinna koolidest ja koolioludest sajandite vahetusel (1961), 81 lk.
5. Minu tööst ja tegevusest (1965), 87 lk.

Kõik kokku 282 lk.^{x)} Viimased mälestused on kirja pandud usna kõrges eas, 96. eluaasta algul. Tal oli haruldane mälu.

Koolimees suri kõrges eas 96. eluaastal 7. oktoobril 1965. aastal ja on maetud Rahumäe kalmistule.

Oma mälestuskogu "Minu elust" lõpetab Ollik järgmiste sõnadega: "Üldkokkuvõttes võin oma eluga rahul olla. Ma ei ole elanud asjata ja hallilt."

Johannes Kiivet (sünd. 10. veebr. 1879,
surn. 2. mail 1967).
(Lühilevaade.)

Kiiveti

Johannes/elukäigus on palju sarnaseid jooni K.Olliku elukäiguga. Mõlemad töötasid paarkümmend aastat juhtivalt Haridusministeeriumis.

Nii nagu enamik meie sajandi esimese poole juhtivatest haridustegelastest, nii ka Joh. Kiivet pärineb maalt. Ta sündis Järvamaal, endise Vaali valla Kadaka talus 10. veebruaril 1879. aastal. (Praegu kuulub Vaali küla Paide rajooni Koigi külanõukogusse ja asub Vao-Päinurme maantee ääres.)

Kümneaastasena astus ta vallakooli, siit edasi viis tee Eesti Aleksandri Linnakooli Põltsamaa lähedal, kus ta õppis 5 aastat. Teiste hulgas oli siin Kiiveti õpetajaks ka Ernst Peterson-Särgava. Kiivetile õpetas ta eesti keele kõrval veel aiandust, laulmist, lühemat aega ka võimlemist. Erilist rõhku pani ta kirjandele. Igas klassis ilmus oma ajakiri. Selle kõrval oli ta aga ka tubli muusikaõpetaja, juhatas isegi koolikoori. Joh. Kiivet sai koolis niivõrd hea muusikalise ettevalmistuse, et võis edaspidi koolmeistri ameti kõrval ^{lühemat aega} ka köstrina töötada.

Õiendanud vallakooliõpetaja eksami, töötas ^{ta} külakool-

*K.Olliku mälestused on talletatud VÕT-i arhiivis ja Teaduste Akadeemia raamatukogu käsikirjade osakonnas.

meistrina Järvamaal Märja ja Karkuse vallakoolis, siis Imas-
tu vallakoolis (Virumaal, Tapa lähedal), kokku 7 aastat.
Sajandi vahetusel siirdus ta Peterburi kubermangu Teškovo
eesti asunduse algkooli õpetjaks, täites uhtlasi kohaliku
koguduse köstri kohuseid. Nii siin kui ka varem võttis ta
agaralt osa seltskondlikust tegevusest, juhatas laulukoori
ja näiteringi.

Selle kõrval ei unustanud ta enesetäiendamist. Õppis
iseseisvalt edasi ja astus 1906.a. Hugo Treffneri gümnaasiumi,
mille kursuse lõpetas ühe aastaga, sooritas küpseksa-
mi ja astus 1907. aastal Peterburi Ülikooli füüsika-matemaatika
teaduskonda. See oli aeg, kus 1905. aasta ülestõusu
lained ei olnud kaugeltki veel vaibunud. Joh. Kiivet võttis
agaralt osa Peterburi Eesti Seltsi tegevusest, kuuludes
seltsi radikaalsesse tiiba. Ka pidas ta ühendust vene rah-
vusest radikaalsete üliõpilastega.

Aleksander Veiderma, kes õppis ühel ajal J. Kiivetiga
Peterburi Ülikoolis, kuigi oli viimasest 9 aastat noorem, el-
elas Kiivetiga ühe semestri ka ühes korteris (kolmandaks
toakaalsaseks oli hilisem Eestimaa Tööraha hariduskomissar
Artur Vällner), iseloomustab oma mälestuste kogus Joh. Kii-
vetit kui vanemat, elukogenud, ettevaatlikku ja visalt eda-
sipüüdvat noormeest, kes ei lasknud end igasugustesse ette-
võtmistesse kaasa tõmmata, kus võis "nina kõrvetada" (uhtla-
si tõstab ta esile J. Kiiveti teeneid meie kutsehariduse ra-
jamisel).

Peterburi Ülikooli lõpetas J. Kiivet 1913. aastal. Kuna
kolleegse venestuspoliitika tõttu kodumaal kohta saada ei
õnnestunud, siirdus ta Vologda kubermangu komi rahva hulka

Ust-Sõssolski linna gümnaasiumi õpetajaks. (Praegu Komi ANSV pealinn Sõktõvkar.) Sinna jäi ta 4 aastaks.

Pärast tsaarivalitsuse kukutamist sai ta koha Peetri Reaalkoolis Tallinnas. Ühtlasi oli ta õppejõuks ka Tallinna Kolledžis, Tehnikumis, ja Põhja-Eesti Keskpõllutöökoolis ja mujal.

1919. aastal kutsuti J. Kiivet tööle Haridusministeeriumi kutsehariduse osakonna juhatajaks ja kutsehariduse organiseerijaks.

Meie kutsehariduse ajalugu on ulatuslik teema, mida siinkohal ei ole võimalik ammendavalt esitada. Esimesed kutsekoolid asutati meil juba möödunud sajandil (Heinaste merekool 1864, Paldiski merekool 1875, raudteekool tähistas hiljuti 100 aasta juubelit, 1914. aastal asutati Tallinna Kunsttööstuskool jne.) Üldse töötas meil tsaariaja lõpul 1916. aastal 32 kutsekooli 3400 õpilasega. Peale selle rida lühiajalisi kursusi, eriti käsitöö ja kodumajanduse alal.

Haridusministeeriumi juures 1919. aastal ellu kutsutud kutsehariduse osakond J. Kiiveti juhtimisel ilmutas tõsist puudu kutsehariduse võrgu laiendamiseks. Eriti vajas korraldamist tehniline haridus. Osakond pöördus ka ametiühingute poole ettepanekuga töölistele kutsekursuste korraldamiseks ja nende tehnilise oskuse tõstmiseks. Tallinna Tehnikumi juures korraldati kaheaastased kursused tööstuskoolide õpetajate ettevalmistamiseks. Agaralt toetas J. Kiiveti algatusi haridusminister Jüri Annusson.

Kuid 1921. aasta algul ametisse nimetatud uus haridusminister H. Bauer ei tundnud eriti huvi kutsehariduse vastu.

Belarves ette nähtud summad kustutati, kutsehariduse osakond liideti kooliosakonnaga ja J.Kiivet siirdus kaheks aastaks Tallinna Prantsuse Lütseumi direktoriks.

Ajakirjanduses ja Riigikogus ilmnenu rahulolematuse tagajärjel tuli Haridusministeeriumil siiski hakata tõsisemalt tegutsema ka kutsekoolidega. J.Kiivet kutsuti 1923. aastal tagasi ministeeriumi. Avati rida tehnika- ja tööstuskooli Tallinnas, Tartus, Narvas, Valgas, Võrus ja mujal, samuti arvukalt naiskutsekooli. Koolide avamine oli seotud suurte raskustega. Tuli leppida juhatuslike ruumidega. Seadmeid aga soetatil sel teel, et osteti vanu masinaid ja tööriistu ja kohendati neid õpilaste kaasabil. Sissetuläku hankimiseks olid koolid sunnitud tegema tellismistöid. 1929. aastal töötas meil 8 tööstuskooli. Neist ainult üks (Riigi Tööstuskool Tallinnas) sai riiklikku toetust. Kuid agarad koolijuhatajad ja õpetajad töötasid ennastsalgavalt ning andsid oma parima.

J.Kiivet töötas Haridusministeeriumis kutsehariduse osakonna peainspektorina, abidirektorina ja direktorina kuni 1941. aastani. Võime julgesti ütelda, et ta oli juhtivaid jõude kodanliku kutsehariduse süsteemi loomisel ja kutsekoolide võrgu väljaarendamisel. 1936. aastal allutati Haridusministeeriumile ka põllumajanduslikud koolid, mis varem kuulusid Põllutöministeeriumi juhtimisele. 1937. aastaks jõuti nii kaugele, et kehtestati üldine Kutsehariduslike õppeasutuste seadus. 1939/40. õppeaastal töötas meil 177 kutsehariduslikku õppeasutust umbes 13 tuhande õpilasega. Tõsi küll, enamus neist olid 1-, 2- ja 3-aastase kursusega ega ~~annud~~ andnud täielikku keskharidust. Enamikus

kutsekoolides tuli tasuda ka õppemaksu.

1939. aastal tegutsenud 177-st kutsekoolist vastab tänapäeva keskreriõppeasutustele ainult 16 kooli 1700 õpilasega.

Üsna hea ülevaate sellest annab teos "Kutseharidus Eestis", mis ilmus Haridusministeeriumi kutseoskuse osakonna väljaandel 1938. aastal. Teose üldosa ja ülevaate majanduskoolidest koostas J.Kiivet. Teistest kaastöölitest mainigem veel H.Normanni, A.Martini, S.Terasmäe jt. nimesid. Teoses on antud ülevaade kõigi tällal tegutsenud kutsekoolide kohta (asutamise aeg, lühike ajalugu, koosseisud ja rohkesti pildimaterjali). Sellena on ta väärtuslik teatmeteos eriti kooliajaloo- ja kodu-uurijaile.

J.Kiivet oli kindlal veendumusel, et kogu tolleaegne kutsehariduse süsteem pidi baseeruma 6-klassilisel algkoolil kui meie ühtluskooli alusel. Tema arvates pidi iga 6-kl. algkooli lõpetanu, kes ei siirdunud keskkooli, edasi õppima vähemalt 2 aastat täienduskoolis või kutsekoolis. Seda taotlust tuleb hinnata progressiivsena. Agaralt võitles ta ka selle eest, et alama- ja keskastme kutsekoolide lõpetajail oleksid edasiõppimise võimalused. Tema algatusel püüdi organiseerida ka kutsenõuannet, milleks koguti andmeid tööjõu vajaduse kohta. Oppemeetodite väljatöötamisel kasutati meie kutsekoolides ka Nõukogude Liidu eeskujusid. Näitena võiks tuua Narva Tööstuskooli juhatajat insener August Mutti, kes sel alal saavutas häid tulemusi oma koolis.

Ühe koolinõuniku mälestustest:

"J.Kiivet oli Mikkelsaare ja Olliku kõrval tähtsamaid

koolielu juhte ministeeriumis.

Oma iseloomult ja revideerimisvõttele erines Kiivet Mikkelsaarest tunduvalt. Mikkelsaar oli kõvakäeline ja järsk administraator, kes ei armastanud kompromisse, Kiivet aga leplik ja sõbralik, kes talitas siidkinnastes... Üks oli iseteadlik juht, teine ettevaatlik nõuandja. Koolinõunikud revideerimisel tavaliselt sinatasid õpilasi, aga Kiivet teietas ka kõige nooremad ja pisemat mudilast... Opetaja vigade puhul armastas ta ütelda: "Teie tegite seda nii, aga mina oleksin talitanud nii..." Üldse oli ta väga sõbralik ja armas inimene..."

Oma otsese kutsetöö kõrval pühendas J.Kiivet palju energiat ja aega mitmesugustele ühiskondlikele ülesannetele ja tööle organisatsioonides.

20-ndail aabail võttis ta agaralt osa õpetajate organiseerimisest, töötas kaasa Tallinna Opetajate Seltsi ja Eesti Opetajate Liidu juhatuses. Silmapaistvat osa on ta etendanud mitmesugustes vabaharidustöö organisatsioonides:

1. Oli Tallinna Rahvaulikoolide Seltsi esimees.
2. Tallinna Töölismuusika Ühingu asutajaid ja esimees.
3. Kuulus Tallinna Töölisteatri juhatusse.
4. Oli Eesti Turistide Ühingu esimees.
5. Sihtasutuse Fenno-Ugria juhatuse liige.
6. Eesti Kodutööstuse Edendamise Keskseksi asutaja ja esimees.
7. Kuulus Ülemaalse Eesti Noorsoo Ühenduse juhatusse ja osales veel mitmes ^{haridus} organisatsioonis.

Pärast juunipööret töötas J.Kiivet edasi ENSV Hariduse Rahvakomissariaadis, aidates kõigiti kaasa ümberkorraldus-

tele kutsehariduse süsteemis. 1940. aasta lõpul avaldas ta ajakirjas "Nõukogude Kool" artikli "Kutseharidus ENSV hariduse süsteemis".

Sõjajärgsetel aastatel jätkas J. Kiivet tööd Tallinna tehnikumides. Ta oli

aastail 1944 - 1946 Tallinna Ehitustehnikumi (Industriaaltehnikumi) direktor,

- " - 1946 - 1948 sama kooli õppealajuhataja,

- " - 1948 - 1957 sama kooli õpetaja,

- " - 1957 - 1960 Tallinna Kergetööstuse Tehnikumi kaugõppeosakonna õpetaja (osalise tunninormiga).

Viimases õppeasutuses tähistati 1959. aastal ka tema 80. sünniaasta juubelit. 1960. aastal lahkus ta 81-aastasena koolitööst, olles töötanud koolipöllumõõle 60 aastat!

Tema kolleegid ehitus- ja Kergetööstuse Tehnikumist iseloomustavad teda kui väga korralikku, täpset ja sõbralikku koolimeest. Õpilased on ütelnud tema kohta: "Me mitte ükski austasime, vaid ka armastasime teda." Sm. Kulaots Kergetööstuse Tehnikumist märgib, et Kiivet on osanud oma fuusõkatundides ka kõige primitiivsemate vahenditega huvitavaid katseid teha. Õpikute puudumisel koostanud aga matemaatikatundideks igal aastal uusi ja ajakohaseid ülesandeid. (Andmed J. Kiiveti sõjajärgsete aastate kohta on aidanud koguda õpetaja Aleksander Viirmaa.)

Oma 80. sünnipäeval, mida tähistati Pihital tema endiste õpilaste hulgas, tähendas ta: "Olen töötanud mitmel alal, ainult kaht ametit olen puudnud vältida - ministritooli ja filmikõitlejara^{ametit}", mainib tema endisi õpilasi

Ilmar Ojalo. Ja veel tähendanud ta: "Kuigi olete minust 30-40 aastat noorema, ei turne ma end teie hulgas põrmugi vanemana. Vanadust ei ole vaja karta!"

Võibolla sellega on ka seletatav, et vana koolimees abiellus teistkordselt usna kõrges eas, kusjuures abikaasa oli temast 35 aastat noorem." Viimane asjaolu tõi talle, tõi kull, kaasa mõningaid sekeldusi vanas eas. Muuseas tuli tal lohkuda oma kauaaegsest korterist endises Jannseni, praeguses Viiralti tänavas.

Koolimees Johannes Kiivet suri usna kõrges eas 88-aastasena 2. mail 1967. aastal ja on maetud Metsakalmistule.

+ + + +

Nende kahe käesoleva sajandi esimese poole koolimehe elulugu on talpiline eesti vanema põlve haritlase elutee - läbi suurte raskuste, kõigi takistuste kiuste juhtivale kohale meie hariduselu korraldamisel. Tänapäeva noortel, kelle haridustee on liigagi sillutatud, on siit mõndagi õppida.

Tallinn, 1980.

V. Horu